

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PECULIARITIES OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW

Соломаха А.Г., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного права та процесу

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану.

Статтю присвячено дослідженню особливостей адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Задля належного здійснення адміністративного судочинства українські адміністративні суди були вимушені пристосуватися до нових реалій функціонування, які відзначаються низкою проблем організаційного, матеріально-технічного та процесуального характеру. Адже, навіть, в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим. Тому адміністративні суди, де це можливо, працюють з певними особливостями. Серед таких, зокрема: доповнення переліку способів інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія; надання можливості визначати особливості роботи суду з урахуванням поточної ситуації у регіоні тощо; надання Вищій раді правосуддя можливості змінювати підсудність судових справ. В цілому адміністративне судочинство України в умовах воєнного стану відзначається низкою особливостей, більшість з яких вже знайшли належне законодавче закріплення. Утім, наразі все ще залишається потреба подальшого удосконалення правового забезпечення у цій сфері: не усунуто законодавчу прогалину в частині можливості зупинення провадження у справі судами, та надання права судам, за наявності обґрунтованих підстав та доказів на їх підтвердження зупиняти провадження у справі; бракує роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з розгляду окремих категорій справ. Тому пропонуємо внести до Кодексу адміністративного судочинства України зміни, спрямовані на надання права судам, за наявності обґрунтованих підстав та доказів на їх підтвердження зупиняти провадження у справі; а також розробити низку роз'яснень щодо розгляду адміністративних справ у судах у період воєнного стану, що стосуються особливостей оподаткування в такий період; особливостей розгляду пенсійних та інших соціальних спорів окремих категорій громадян, принаймні, що передбачені Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб»; новел трудового законодавства та законодавства про проходження публічної служби в умовах воєнного часу тощо.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративні суди, публічно-правові спори, воєнний стан, законодавство України.

The article is devoted to the study of the peculiarities of administrative proceedings under martial law. In order to ensure the proper administration of administrative justice, Ukrainian administrative courts were forced to adapt to the new realities of their functioning, which are characterized by a number of organizational, logistical and procedural problems. After all, even under martial law, the constitutional right to judicial protection cannot be limited. Therefore, administrative courts, where possible, operate with certain peculiarities. These include, in particular: supplementing the list of ways to inform about the court hearing the case, the parties to the dispute and the subject matter of the claim, the place, date and time of the court hearing, using the Unified State Web Portal of Electronic Services, including the use of the mobile application of the Diia Portal; providing an opportunity to determine the specifics of the court's work, taking into account the current situation in the region, etc. In general, the administrative court procedure in Ukraine under martial law is characterized by a number of peculiarities, most of which have already been properly enshrined in law. However, there is still a need to further improve the legal framework in this area: the legislative gap in terms of the possibility of suspending the proceedings by the courts and granting the courts the right to suspend the proceedings in the case of reasonable grounds and evidence to support them has not been eliminated; there is a lack of clarifications of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the consideration of certain categories of cases. Therefore, we propose to amend the Code of Administrative Procedure of Ukraine to entitle courts, upon availability of reasonable grounds and evidence to support them, to suspend proceedings in a case, and to develop a number of clarifications regarding the consideration of administrative cases in courts during martial law, which relate to the peculiarities of taxation during such a period; peculiarities of consideration of pension and other social disputes of certain categories of citizens, at least those provided for by the Law of Ukraine "On Pension Provision for Persons Discharged from Military Service and Certain Other Persons"; novelties of labor legislation and legislation on public service in wartime, etc.

Key words: administrative proceedings, administrative courts, public law disputes, martial law, legislation of Ukraine.

Вступ. Попри воєнний стан, головним завданням адміністративних судів України залишається забезпечення подальшого відправлення правосуддя шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Разом з тим, задля належного здійснення адміністративного судочинства українські адміністративні суди були вимушені пристосуватися до нових реалій функціонування, які відзначаються низкою проблем організаційного, матеріально-технічного та процесуального характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану неодноразово привертало увагу українських вчених, серед яких: М. Смокович, Ю. І. Цвіркун, О. І. Шкуропацький, І. О. Шкуропацька, О. В. Артюшенко та ін. Проте наявні наукові дослідження з цього приводу мають здебільшого фрагментарний характер. До того ж,

війна в Україні продовжується. Тому це питання не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є дослідження особливостей адміністративного судочинства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами [1]. Разом з тим, як відомо, систему судоустрою в Україні складають: місцеві суди (окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом (ч. 3 ст. 21)); апеляційні суди (апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах (ч. 3 ст. 26)); Верховний Суд [2].

Місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди) вирішують адміністративні справи як суди першої інстанції, крім випадків, визначених законодавством. Апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду першої інстанції підсудні адмі-

ністративні справи: щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії, дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб; про заборону політичної партії. Апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції підсудні справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені. Апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції підсудні справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, а також спори за участю суб'єктів владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спори, що виникають у зв'язку з проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу. Верховному Суду як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рішень, дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів Вищої ради правосуддя, щодо питань обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя, звільнення їх з таких посад, бездіяльності Кабінету Міністрів України щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою [3].

При цьому, для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди [2]. Так, Вищий антикорупційний суд вирішує адміністративні справи щодо застосування стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тожонні за змістом здійсненню права розпорядження ними [4], як суд першої інстанції [3].

Водночас, навіть, в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим. Гарантії щодо оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень в цих не простих умовах державою повинні бути забезпечені. Робота адміністративних судів не припиняється. Скорочених чи прискорених процедур здійснення правосуддя немає. Всі суди, де це можливо, працюють, але з певними особливостями.

У даному контексті заслуговує уваги запропонований у літературних джерелах [5, с. 129; 6, с. 20] поділ факторів, які впливають на діяльність адміністративних судів в Україні на зовнішні та внутрішні. Зокрема, до зовнішніх факторів відносять ті, які не залежать від суддів, органів суддівського самоврядування або інших представників судової гілки влади (політичні фактори, які відображують рівень усвідомлення керівництвом держави необхідності створення належних умов для функціонування незалежного, безстороннього та об'єктивного суду; економічні фактори, які впливають на фінансову спроможність держави забезпечувати фінансове та матеріально-технічне оснащення діяльності судів (зменшення обумовлено воєнним станом та перенаправленням фінансових ресурсів на потреби Збройних сил України); форс-мажорні обставини, до прикладу, стихійні лиха, війни, пандемії (з одного боку такі події проявляють існуючі проблеми в діяльності судів, але з іншого – є поштовхом для реформування та вдосконалення їх організації та функціонування), а до внутріш-

ніх ті, які залежать від представників судової гілки влади (голови суду, заступника голови, керівника апарату суду, суддів, зборів суддів, Ради суддів України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України).

Наприклад, парламент намагається забезпечити здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану шляхом прийняття змін до законодавства. Так, у липні 2022 року було внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7]. Зокрема, ч. 1 ст. 11 вказаного закону було викладено в такій редакції:

«1. Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом.

Додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія.

Програмними засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі мобільного застосунку Порталу Дія, може бути також забезпечено додаткове інформування сторін спору, авторизованих через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або через мобільний застосунок Порталу Дія, шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа» [7].

Прийняття відповідного закону забезпечило легалізацію питання використання найбільш поширених нині засобів комунікації у практиці адміністративних судів України, що врахує виклики сьогодення та значно сприятиме здійсненню правосуддя у порядку адміністративного судочинства в умовах воєнного стану та спричиненої війною фінансової кризи у державі [8, с. 31]. Адже через неналежне фінансування судової влади (за що відповідає виконавча влада) та збереження чинної норми права про надсилання судових рішень рекомендованою поштовою кореспонденцією (за що відповідає законодавча влада), яку суди де-факто не можуть виконати, суди опиняються у «безпорадному стані» [9].

Крім того, враховуючи тимчасову окупацію деяких територій України, було внесено зміни до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вища рада правосуддя отримала можливість за поданням Голови Верховного Суду змінювати підсудність судових справ, проте враховуючи той факт, що на момент внесення цих змін Вища рада правосуддя була неправомочна, така зміна підсудності здійснювалася за розпорядженням Голови Верховного Суду (до прикладу, підсудність Херсонського окружного адміністративного суду було змінено на Одеський окружний адміністративний суд (розпорядженням Верховного Суду № 11/0/9-22 від 18.03.2022 р.) [10].

І наведені вище зміни не є вичерпними. До того ж, варто зазначити, що у червні 2023 року, Комітет з питань правової політики розглянув проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді (реєстр. № 8358 від 13 січня 2023 року) [11]. Так, у законопроекті запропоновано внести зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України, законів України «Про доступ до судових рішень», «Про Вищу раду правосуддя», якими: передбачити можливість надавати повноваження

секретаря іншим працівникам апарату суду та можливість дистанційної роботи секретаря; встановити, що суд викликає або повідомляє учасників судового процесу про дату, час і місце судового засідання у справі будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо), а також через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України. При цьому, виклик або повідомлення вважається врученим учаснику судового процесу лише у випадку надходження до суду підтвердження про отримання чи ознайомлення із викликом або повідомленням; передбачити, що підготовче провадження та/або судовий розгляд має бути проведений протягом розумного строку з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді справи; розширити сферу застосування письмового провадження у судах всіх юрисдикцій; поширити особливості розгляду судових справ, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), також і на період дії воєнного чи надзвичайного стану; передбачити можливість дистанційного доступу до автоматизованої системи документообігу суду з використанням власного кваліфікованого електронного підпису судді; удосконалити процедуру врегулювання спору за участю судді. Очікується, що реалізація поданого законопроекту сприятиме реалізації та захисту прав громадян, встановить дієві механізми здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного часу.

У свою чергу, Рада суддів України, задля врегулювання діяльності судів в умовах воєнного стану, розробила рекомендації щодо роботи судів, встановивши, що особливості роботи суду мають визначатися з урахуванням поточної ситуації у регіоні, а в кожному суді повинна бути визначена відповідальна особа, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної тощо) тощо [12].

Аналіз особливостей діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану, свідчить, що здійснення адміністративного судочинства можливо у режимі відеоконференції, участь судді дистанційно у судовому засіданні здійснюється у виняткових випадках, коли існують реальні та неподоланні перешкоди доступу до робочого місця. За таких умов адміністративне судочинство не завжди може завершуватися ухваленням рішення по суті, а насамперед має сконцентруватися на фіксуванні фактів, які мають істотне значення для справи, зокрема, через електронний документообіг, сфера якого буде мати тенденцію до розширення. Також суди мають вживати заходів щодо продовження процесуальних строків до спливу строку дії воєнного стану. На територіях, як ефективно контролюються українським урядом, адміністративне судочинство має здійснюватися за загальними правилами з урахуванням міркувань щодо забезпечення безпеки суддів та працівників суду, а також учасників процесу [13, с. 221].

Не можна залишити поза уваги й матеріально-технічну шкоду, яку зазнають адміністративні суди, через ворожі обстріли території України. До прикладу, у Житомирському окружному адміністративному суді пошкоджено два приміщення суду (вбито входні двері, пошкоджено віконні рами, стелю у коридорі, кабінетах, бухгалтерії, залі судових засідань тощо), а у Луганському окружному адміністративному суді пошкоджено приблизно 30% будівлі через влучання снаряду в дах адміністративної будівлі (заснали пошкодження також автоматичні ворота та котельня суду) [14].

Як слушно з цього приводу зазначає М. Смокович, під час дії правового режиму воєнного та надзвичайного стану, що нерідко зумовлюють відсутність мінімально прийнятних умов для звичної і безпечної роботи чималої кількості суддів, судів системи судоустрою України,

дистанційна форма правосуддя є найбільш виправданою і прийнятною, оскільки перешкоди матеріально-технічного характеру не можуть бути на заваді виконанню державою своєї виключної діяльності у сфері правосуддя. При цьому, у питанні щодо застосування дистанційної форми роботи суддів у судовому процесі мають домірно поєднуватися, з одного боку, безпека учасників судового процесу, суддів, працівників апарату суду, а з другого – безперервність судового процесу, об'єктивована крізь призму непорушності правил судового процесу. Це означає, що: а) дистанційна форма роботи суддівського корпусу не може виходити за рамки правил судового процесу. Дії суддів не можуть порушувати процесуальний та й інші закони, лише забезпечувати правомірну реалізацію їх положень; б) у рамках дистанційної форми роботи суддівського корпусу може бути вирішено лише певні процедурні питання [15, с. 33–34].

Аналізуючи нормативно-правові акти, які були прийняті на сьогодні, то можна дійти висновку, що режим роботи кожного конкретного суду, отже і адміністративних судів визначається індивідуально. Відповідно діяльність та робота суду залежить від того, яка ситуація склалась в конкретному регіоні, де розташований суд. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікуються на сайтах судів. З кожним днем війни все більше судів намагаються адаптуватися до функціонування в нових умовах воєнного стану. Судді та всі працівники судів продовжують працювати задля ефективної роботи судочинства і можливості громадянам захищати свої права [16, с. 109].

В цілому ж варто зазначити, що здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану в Україні сьогодні врегульовано лише частково. Зокрема, з урахуванням ситуацій, що спричинюються перебуванням України у стані війни та веденням активних бойових дій на території нашої держави, вирішення потребує також питання запровадження змін, спрямованих на усунення законодавчої прогалини в частині можливості зупинення провадження у справі судами, та надання права судам, за наявності обґрунтованих підстав та доказів на їх підтвердження зупиняти провадження у справі. Зокрема, у випадках: перебування сторони або третьої особи на території тимчасово непідконтрольній Україні; коли місце реєстрації та/або місце ведення господарської діяльності перебуває на території тимчасово непідконтрольній Україні, та вказані обставини унеможливають подати докази, необхідні для розгляду справи судом, якщо суд визнає, що вказані докази не можуть бути зібрані стороною або судом в інший спосіб або з інших джерел; переведення учасника справи - суб'єкта владних повноважень в простій у зв'язку з неможливістю здійснення функцій держави через ведення бойових дій на підвладній йому території, на якій такий суб'єкт владних повноважень здійснює свої функції (якщо такі функції не передані іншому суб'єкту, або сам суб'єкт владних повноважень не переміщений з зони ведення бойових дій); якщо однією з сторін або третьою особою є військова частина, військовослужбовець у випадках перебування таких осіб в зоні ведення бойових дій, або у випадку, коли місце реєстрації такої особи знаходиться на території тимчасово непідконтрольній Україні (за відсутності даних про передислокацію, переведення військової частини - або військовослужбовця в інше місцевість, що знаходиться на території, підконтрольній Україні); якщо однією з сторін або третьою особою є суб'єкт, який має на території здійснення діяльності об'єкти цивільного захисту населення (у справах, що передбачають зупинення роботи вказаних суб'єктів); перебування учасника справи – фізичної особи, фізичної особи-підприємця, посадових осіб юридичних осіб у полоні або така особа вважається зниклою без вісті; перебування на службі або віднесення учасника справи до підприємств, установ або

підрозділів установ, організацій, задіяних в рятувальних та інших роботах, спрямованих на усунення наслідків військової агресії [17, с. 317].

До того ж, у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні виникла потреба в зміні законодавства та в огляді, аналізі і перегляді правових позицій адміністративних судів в окремих категоріях справ. Так, сьогодні є нагальними питання щодо розгляду адміністративних справ у судах у період воєнного стану, що стосуються особливостей оподаткування в такий період; особливостей розгляду пенсійних та інших соціальних спорів окремих категорій громадян, принаймні, що передбачені Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб»; новел трудового законодавства та законодавства про проходження публічної служби в умовах воєнного часу тощо [18, с. 114].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, адміністративне судочинство України в умовах воєнного стану відзначається низкою особливостей, виникнення яких обумовлене комплексним впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Більшість таких особливостей вже знайшли належне законодавче закріплення. Утім, наразі все ще залишається потреба подальшого удосконалення правового забезпечення у цій сфері. Адже не всі нюанси нині враховано. Зокрема, по-перше, дотепер не усунуто законодавчу прогалину в частині можливості зупинення

провадження у справі судами, та надання права судам, за наявності обґрунтованих підстав та доказів на їх підтвердження зупиняти провадження у справі, що свідчить про необхідність внесення відповідних законодавчих змін до Кодексу адміністративного судочинства України; по-друге, зважаючи на законодавчі новели воєнного часу суттєво бракує роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з розгляду окремих категорій справ. Тому пропонуємо внести до Кодексу адміністративного судочинства України зміни, спрямовані на надання права судам, за наявності обґрунтованих підстав та доказів на їх підтвердження, зупиняти провадження у справі, а також розробити низку роз'яснень щодо розгляду адміністративних справ у судах у період воєнного стану, що стосуються особливостей оподаткування в такий період; особливостей розгляду пенсійних та інших соціальних спорів окремих категорій громадян, принаймні, що передбачені Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб»; новел трудового законодавства та законодавства про проходження публічної служби в умовах воєнного часу тощо.

Насамкінець, варто зазначити, що особливості адміністративного судочинства в умовах воєнного стану потребують подальшого наукового вивчення. Зокрема, у напрямку більш детального вивчення нормативно-правового забезпечення та, відповідно, законодавчих новел у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів: ПАІС., 2014. 288 с.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 24.05.2022 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
5. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 року №1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
6. Бойко В. Б. Стан здійснення адміністративного судочинства України в сучасних умовах. *Grail of Science*. 2023. № 26. С. 128–130.
7. Орленко А. І. Деякі аспекти діяльності адміністративних судів в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 16–21.
8. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27.07.2022 року № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text>
9. Соломаха А. Г. Проблеми використання окремих видів засобів комунікації у практиці адміністративних судів України. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 47): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 8–9 лютого 2023 р.)* / [редкол. : О. Яремко та ін.]; ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Тернопіль. С. 29–32.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 560/5541/20 від 01.02.2023 року. URL: <http://plex.com.ua/doc.php?regnum=108724499&red=100003714d5ef51e04363934e2eac7c3e3bc67&d=5>
11. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Донецької, Харківської та Херсонської областей): Розпорядження Верховного Суду від 18.03.2022 р. № 11/0/9-22 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_18_03_2022_1.pdf
12. Законопроект № 8358 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41130>
13. Усім судам України. Рекомендації Ради суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudivv-umovah-voennogo-stanu>
14. Завидняк А. В. Доступ до адміністративно-го правосуддя в умовах воєнного стану. *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 218–222.
15. Приміщення судів України у часи війни: які постраждали найбільше, фото. Судова юридична газета. 27.09.2022 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/photo/250322-primischennyasudiv-ukrayini-u-chasi-viyuni-yaki-postrazhdali-naybilshe-foto>
16. Смокович М. Дистанційна форма правосуддя як гарантія безпеки суддів під час воєнного стану. *Право України*. 2022. № 3. С. 26–39.
17. Олексій У. О. Адміністративне судочинство під час військового стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 108–110.
18. Шкуропацький О. І., Шкуропацька М. О., Артюшенко О. В. Зупинення провадження у справі в адміністративному судочинстві в умовах запровадження режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 75. Ч. 1 С. 311–317.
19. Цвіркун Ю. І. Аналіз законодавчих змін, рекомендацій та законопроектів, спрямованих на удосконалення адміністративного судочинства в Україні під час дії воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 111–117.